

beszédés az olyan *szomszédos* előfordulás, ahol a ritmikai követelmény két különböző alakváltozatot rak egymás tőszomszédságába: *A négy-ökrös szekérben* (nyolc ötös, ill. ötödfeles jambikus sorokból álló versszakok, x a x a x b x b rímképpel) ez olvasható: „Szeké / ren men / tek, de / ökrös / szeké / ren”, előtte pedig: „Szekér / re ül / tek és / azon / mené / nek”, bár mindkét sor ötödfeles jambus, a *mentek* és *menének* a ritmikai realizációban nem léphet egymás helyébe... Ha végig vizsgálnánk az ige egész paradigmarendszerét, meglepődve látnánk, hogy *prózában* is találkozunk ilyen formákkal: *menék, menénk, menendő* stb. Ám mindig *szép-prózában*, melyben Petőfi az irodalmiasságot akarta érvényesíteni, illetve olyan nem határozottan szép-

próza írásokban, melyekben ezeket akarta parodizálni. Ezek funkcionális minősítése megint csak nagyon fontos információkat nyújtana Petőfi műfaji s tónusú illető ars poeticájáról, igazolva, hogy nagyon is tudatában volt: mi számít „irodalmi” műfajnak, tónusnak, és mi gyakorlati célú nyelvi közlésnek.

Hanem egy kissé messzire mentünk. De nem kötekedésből vagy eredeti becslő érzésem fogyta miatt tolódott el mondanivalóm a negatívumok felé. Nem: „Én a vidámság hangját keresem, És akaratlan ilyen fekete Lett gondolatjainnak menete”, de legközelebbi recenzióm (ha megérem) „több lesz és vidám”...

Martinkó András

BERTÓK LÁSZLÓ: ÍGY ÉLT VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Bp. 1977. Móra K. 221 l.

Nagy izgalommal nyitottam ki, nagy csalódással, bosszankodva csuktam be a pécsi költő, Bertók László Vörösmarty-biográfiáját. Nagy izgalommal, mert a Móra Könyvkiadó *Így élt*... sorozatában megjelent kötet a legfiatalabb, 10–14 éves olvasókhöz szól elsősorban, s ismervé az első benyomások fontosságát, szinte egy életre szólóan meghatározó lehet az általa kialakított Vörösmarty-kép. Csalódásom legfőbb oka (sajnos!) mégsem az volt, hogy a szerzőnek az egyébként általa is kárhoztatott Gyulai-féle merev, szoborszerű, hatását máig éreztető Vörösmarty-beállítás helyett nem sikerült életszerűbbet kialakítania, hiszen e téren még a szakirodalomnak is bőven lenne tennivalója, melyet helyette nem végezhet el egy népszerűsítő jellegű életrajz. Sokkal jobban bosszantottak azok a kisebb-nagyobb elvi hibák, tárgyi tévedések, amelyek már nem írhatók a szakirodalom számlájára.

Baj van mindjárt néhány Vörösmarty-mű értelmezésével. Félreértés ne essék: nem a hiányzó elemzéseket kérem számon az *életrajzon* (ámbar azok sem válnának feltétlenül kárára!), hanem a közölt információk helyességét. Az *Előszó* befejezéséről például megállapítja a szerző a 202. lapon, hogy az „... éppen olyan 'istenkáromlás', mint az emlékvész” (ti. a *Setét eszmék*...), holott e nagy költemény utolsó részében az isten csupán egy hasonlat erejéig kerül elő, a Bertók László által bizonyítékul idézett sorokban pedig már csak a hasonlat másik fele, a *meg-*

öszült föld szerepel. Más hol a *Szózat*-ból idéz Vörösmarty 1849 utáni helyzetének szemléltetésére a következőképp: „A változást, a 'jobb kort' a költő soha nem éri meg, haláláig a sírt kell látnia, 'hol nemzet sülyed el'... (197. l.) A *Szózat* ilyen kontextusban való citálása azonban teljesen jogtalan; éppen az előbb más szempontból kritikusan emlegetett Gyulai Pál tudósít arról, hogy Vörösmarty a szabadságharc bukása után mindig felháborodva tiltakozott, amikor figyelmeztették: íme eljött a „nagyszerű halál”, amelyet megjövendölt annak idején (Vörösmarty életrajza, Pest 1866. 179 l.). Sőt, fennmaradt műveinek egy olyan példánya, amelyből a *Szózat* ominózus versszakait saját kezűleg ki is húzta (VÖM. II. 624. l.). Felháborodása érthető, hiszen az általa történetfilozófiai látárból ábrázolt *teljes pusztulás* semmiképpen sem azonosítható (illetve csak megengedhetetlen vulgarizálással) a szabadságharc után kialakult helyzettel.

Ugyancsak a *Szózattal* kapcsolatban állapítja meg könyvének egy másik pontján (120. l.) Bertók, hogy a vers megírása után Vörösmarty „Talán most, az elkeseredésnek és elzántságnak ebben a pillanatában, ha serege volna, Zrínyiként, 'vezér költőként' vezetné harcba hazájáért. De a sereg még sehol. Hogy lesz majd, abban a *Szózat* szívhez és értelemhez szóló mozgósításának is része lesz.” Mondhatnánk erre egyszerűen azt, hogy itt Bertók túlságosan is szabadjára engedte fantáziáját, hogy Vörösmarty-nak aligha voltak

hadvezéri ambíciói, ám az idézet második része súlyosabb, elvi tévedést takar. Azt az iskolás-könyvek által sajnos már eddig is nemzedékek sorának tudatába táplált hamis elképzelést, hogy a reformkor emberei tudatosan a forradalmat készítették elő; vagy amint Bertók a 100. lapon világosan megfogalmazza „... a reformkor a magyar történelem egyik legszebb szakasza, amely az 1848–49-es polgári forradalmat és szabadságharcot előkészítette.” Holott a reformkor legnagyobb elméi (köztük Vörösmarty is) éppen a forradalom megelőzéséért dolgoztak; mindennél világosabb bizonyítéka ennek Teleki László egyik levele, amelyet 1848. március 14-én, a bécsi forradalom hírére hallva írt a pozsonyi országgyűlésről Vörösmarty-nak, kérve a költőt, hogy vesse latba minden befolyását egy esetleges magyar forradalom elkerüléséért, hiszen most igazán megnyílt az út a reformok előtt. S ugyan-csak sokatmondó Vörösmarty március 17-én írt válasza: „Még negyed napja én is oly véleményen voltam, mint te...” E levélváltást minden bizonnyal ismeri Bertók László is, hiszen az szerepel Lukácsy Sándor és Balassa László *Vörösmarty Mihály* c. alapvető forráskiadásában (Magvető 1955. 410–11. l. – továbbiakban L.–B.), melyet könyve írásakor alaposan kiaknázott; bizonyítja ezt többek között, hogy Lukácsy egyik bevezető szövegéből (L.–B. 409. l.) szinte szó szerint átvett egy hosszú részletet (182. l.), annak eredetére vonatkozó bármiféle célzás nélkül. Pedig máshol (132–33. l.) furcsamód idézőjelbe tesz egy olyan szöveget is, amely felismerhetően Bártfay László naplójából származik ugyan (L.–B. 244. l.), de amelyet ő egészen egyéni ízlésének, s könyve stílusának megfelelően alakított át.

A Lukácsy–Balassa féle forráskiadvány alapos kiaknázása Bertók esetében egyébként sem jelenti azt, hogy az adatokat-eseményeket pontosan kijegyezte volna belőle. Leírja például Sallay Imre nyomán, hogy a költő 1827-ben szinte éhezett, ám „... a bátyjánál elfogyasztott ebédeket majdnem mindig kifizette.” Sallay azonban jóval óvatosabban fogalmaz: „... nem merném nagyon tagadni, vajon Mihál nem fizette-e meg azokat.” Ez azonban még hagyján ahhoz képest, ami Bertók könyvében ezután következik. Idézzünk folyamatosan tovább! „Miből? Egy darabig egyetlen 'magyar ruhájának' az árából, amelyet néhány éve ... 300 forintért csináltatott. Most házalók negyvenet kínálnak érte. Végül Sallay veszi meg, mert 'elki barátilag megéri az árát',. A ruhát valóban Sallay vette meg,

árából azonban aligha fizetett Vörösmarty ebédét 1827-ben, hiszen az „adásvétel” két évvel később történt; amint Sallay világosan leírja: „... birtokomba juttatta azt 1829-ik évi november 30-iki jegyzetem szerint.” (L.–B. 96. l.) Vörösmarty akkor már egy éve a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője volt, s megszüntek legégetőbb anyagi gondjai; a ruhaeladás ténye így azt sejtetheti, hogy nem vigyázott ő annyira a pénzre, mint gondolnánk! Máshol Gyulai nyomán (Vörösmarty életrajza 16. l.) Bertók is alaposan kiszínezi azt az epizódot, amikor a diák Vörösmarty társai-val együtt megszőkik az iskolából (19–20. l.), holott a költő öccsének visszaemlékezése, mely minden bizonnyal Gyulainak is forrásul szolgált, sokkal egyszerűbben-szerényebben írja ezt le (L.–B. 19. l.).

Rendkívül zavaró néhány helyen az is, hogy az illusztráció s a rá vonatkozó szöveg nincsen összhangban. Megtudjuk például egy helyen, hogy a fiatal Vörösmarty milyen érdekes olvasmányokat talált Perczelék könyvtárában, közöttük a *Tudományos Gyűjteményt*. Mellette ugyanakkor egy olyan 1828-as *Tudományos Gyűjtemény* címlapja látható, melyen már Vörösmarty szerepel szerkesztőként. Igaz, a könyvből később kiderül, hogy Vörösmarty e folyóirat szerkesztője lett –, de a kamasz olvasót megzavarhatja az *itt* feloldatlan ellenmondás. Ugyancsak érthetetlen lehet számára az is, hogy az *Atheneum* szerkesztőit felsorolva Bertók *Toldyt*, Vörösmartyt és Bajzát említi, míg a lap fejlécét ábrázoló, az előző lapon található képen *Schedel*, Vörösmarty és Bajza olvasható. A *Fogytán van a napod* ... kezdetű verstörödedéket ábrázoló fotómásolat mellett pedig egyenesen hibás a felirat, a képen ugyanis, ellentétben a szöveg tájékoztatásával, a vers elkészült részének kézírata teljes egészében olvasható. E művet egyébként Bertók következetesen *Fogytán van napod* ... címmel emlegeti, azaz kihagyja az *a névelőt*, s így a verselés sántává válik.

Még néhány apró hiba, most már csak felsorolásszerűen. Bertók szerint a Somogyi rokonlátogatásra induló Perczelék Vörösmarty kérésére ejtették útba Mohácsot, Siklóst és Szigetvárt (40. l.); a forrásul szolgáló Perczel Mór emlékiratból azonban ez nem derül ki (L.–B. 37–39. l.). – Enyhén szólva furcsa ötlet a Perczelékhez *megérkező*, s Etelkát váratlanul ott találó Vörösmarty érzelmeinek illusztrálására *A búcsúzó* (!) c. versből idézni (68–69. l.), amint Széchenyi *Hitelét* sem merném én „könyvecskének” nevezni (99. l.). – Bertók szerint Vörösmarty és Deák 1845.

május 2-án indult Erdélybe Wesselényi látogatására (164. l.), holott május 1-én már biztosan úton volt, feleségéhez Vatról (Borsod megye) írt levele tanúbizonysága szerint (L.–B. 377. l.).

Végezetül meg kell állapítanunk tehát, hogy Bertók László könyve aligha fog hozzájárulni a köztudatban élő Vörösmarty-kép pozitív át-

formálásához. S ez az említett objektív akadályokon túl elsősorban annak tulajdonítható, hogy a szerző nem érezte át eléggé a tudománypeszerüstéssel járó felelőséget, amely különösen nagy egy gyermekekhez szóló könyv írása esetén.

Szajbely Mihály

VERESS DÁNIEL: SZERETTEM A SÖTÉTET ÉS SZÉLZÚGÁST

Kemény Zsigmond élete és műve. Kismonográfia. Kolozsvár 1977. Dacia K. 206 l. + 24 t.

Az életrajzi monográfia belső ellentmondásokkal terhelt műfaj. Az irodalmi szövegek taglalásában a logikai, az életrajzban az időbeli egymásután irányadó, tehát az egyikes az értekező, a másikat viszont az epikai műnemhez sorolhatjuk. Mivel aligha lehetséges áthidalni a kettőt egymástól elválasztó távolságot, szinte nincs életrajzi monográfia, mely csorbíthatatlanul szerves egységet képezne. Veress Dániel könyve sem mentes a műnemkeverék jellegéből adódó fogyatékoságoktól. Az olvasó mesterkéltnek, nem eléggé indokoltan érzi az átmeneteket; valahányszor megbontódik az időrend, és a történetmondás oksági viszonyait a műértelmezés osztályozó szempontjai váltják fel. A könyv elején például Keménynek a harmincas évek második felében végzett munkásságáról esik szó, majd hirtelen Arany költészete iránt érzett vonzódása említődik. Óhatatlanul felvetődik a kérdés: nem lett volna-e szerencsésebb vagy az életrajz, vagy a műértelmezés törvényeihez igazodni, s akkor elkerülhető lett volna az efféle logikai törés.

Kérdésünk azonban nem jogos, mivel Veress Dániel nem annyira új életrajzi vagy műértelmező kutatások bemutatására, mint inkább az eddigiek összegezésére vállalkozott. Munkája hézagpótló, amennyiben tudomásunk szerint először ad teljes pályaképet Keményről a romániai közönség számára. A szakirodalom kitűnő ismeretéről tanuszkodik. Külön érdeme, hogy kiemeli Tóth Gyula érdemeit Kemény újrafelfedeztetésében, s fölhívja a figyelmet Kosztolányi 1914-ben írt, tehát korai cikkének a jelentőségére. Ez a látásmód igénytelen írás rendkívül éles megfogalmazás. Szerzője nyíltan kimondja, hogy Kemény művészetét meghamisítva dicsőítették. Ma, amikor tisztán látjuk, mennyire kevésbé lehet rányomni Kemény szépprózájára a nemzeti klasszicizmus címkéjét, különösen hasznosnak véljük ezt a figyelmeztetést.

Veress Dániel a teljesség igényével vonultatja fel a Keményről írt szakmunkákat. Ennek mikéntjében van egy zavaró mozzanat. Könyve lapjain a legkülönbözőbb felfogások békésen megférnek egymás mellett. Az avatlan olvasó azt hiheti, hogy mindazok egyet értenek egymás nézeteivel, akik nyilatkoztak Keményről. Úgy tetszik, az idézett megállapítások mindig kiegészítik egymást, holott sokszor olyan vitának a részeit képezik, amelyben a résztvevők szinte mindent más és más módon ítélnék meg. Egyetlen-egyszer fordul elő, hogy Veress Dániel határozottan ellentmond az általa felhasznált szakmunkának – s ezt keveselljük. Ez a kivétel különben Trócsányi Zsoltnak *A két Wesselényi Miklósról* tett értékítéletére vonatkozik. Veress Dánieltől nehezen lehetne elvitatni az igazságot. Joggal veri el a port a kiváló történészen, amiért nem kellő súllyal vette figyelembe az esztétikai szempontot. Az viszont már helytelenítendő, hogy a szenvedély őt is elvakítja, s eszmétörténeti vonatkozásban ő sem téved kisebbet. Wesselényit a sérelmi ellenzék politikusi közé sorolja (45. l.), holott Trócsányinak Wesselényiről írott könyve óta már vitathatatlan, hogy a nagy erdélyi politikus a háromféle: sérelmi, merkantilista és liberális ellenzék közül e legutóbbit képviselte.

A magyarországi olvasó elsősorban azért találhatja hasznosnak Veress Dániel könyvét, mert közvetíti az újabb erdélyi kutatásnak – így Katona Ádám tanulmányainak – némely eredményét. Ezek a vizsgálódások szinte kizárólag Kemény fiatalkoráról Barla Gyula könyve alapján formált képünkön módosítottak. Talán annak a leszögezése a legfontosabb közülük, hogy Kemény nem hallgathatta Köteles Sámuel előadásait, mivel e bölcselő halála után került az enyedi kollégiumba. Ennek az adaléknak főként az értekező Kemény megítélése szempontjából lehet jelentősége. Ezután már csakis alapos